

Alsóváros jubileuma

A templom

Az alsóvárosi templomot a kolozsvári Farkas utcai és a nyírbátori református templom testvéreként szoktuk emlegetni: valószínűleg ugyanannak az építömesternek, bizonyos János testvérnek esztét, ízlését, sőt keze nyomát őrzi mind e három. A hazai gótikus templomépítészetnek három remeke.

A templom kutatása még folyik. Befejezése után kezdődhet külső-belső helyreállítása. Örülhetünk, ha a fél évezredes jubileumig elkészülhet.

A rendház

Eleddig úgy tudtuk, a templomhoz ragasztott rendház jóval későbbi a templomnál: a Város török aluli fölszabadulása után, az újjáépítéskor, a 17. század végén vagy a 18. század elején, a barokk korban keletkezett. A tavaly őszi kutatások azonban váratlan szenzációval szolgáltak. Az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa, Lukács Zsuzsa a rendház falainak megbontásakor a barokk külső mögött *gótikus ablakokat* talált. Ez azt jelenti, hogy a rendház is még a gótika idején, a török hódoltság előtt épült. *Azonos* tehát azzal, amelyet Mátyás királynak 1459. január 20-án kelt okirata említ. Ebben a király Alsóvárosnak szerdára (feria quarta) vásártartási (hetivásárról lévén szó: piaci) jogot adott mégpedig a rendház (kolostor, klastrom, zárda) előtt („de foro feria quarta ante claustrum beate Marie virginis”). (A középkori latinságban az *ae* helyett gyakran áll egyszerű *e*.) Ekkor tehát már állott a rendház, a maig meglevő, most megtalált gótikus épület. Megerősíti ezt a nemrég előkerült 1713-ból való alaprajz, amely mutatja, hogy a templom és a rendház már akkor szervesen egybeépült. A rendház művészettörténeti jelentőségét növeli, hogy ez hazánkban a középkorból ilyen jó állapotban fennmaradt egyetlen késő gótikus építészeti emléke.

Közzetett adatokból azt is tudjuk, hogy 1455 és 1459 között épült. Amikor ugyanis Kapisztrán János 1455. szeptember közepén Szegedre érkezett, még nem volt készen, ezért szállt meg a prédikátor Fügedi Benedeknek Nagy (ma Oskola) utcai házában. Ennek a sarkj háznak a Latrán (ma Roosevelt) térre néző kapujából prédikált a sokaságnak.

A rendház fölépülte után fogtak tehát hozzá a régi alapokon az új templom építéséhez. Ordinánsz Konstantin följegyezte: „II. Ulászló alatt többnyire az ájtatos és vagyonosabb szegedi polgároknak, valamint a szomszéd helységeknek istenes költségével mind a templom, mind a klastrom 1503-ban tökéletességre vitetett.”

Nem Mátyás király gazdag adományából emelték tehát, mint a hiedelem vélte, hanem a Városnak és vidékének népe adta a rávalót. A kolduló rendhez illően, „stílusosan” még a téglákat is úgy kunyerálták össze. A mostani kutatásból derült ki, hogy János barát százféle, szedett-vedett téglából, másodlagos, sőt harmadlagos beépítésű faragott kőből emelte ezt a gyönyörű műemléket. Ez maga is a művészet egyik csodája.

A Mátyás király adományáról elterjedt tévhitnek lett következménye, hogy 1880-ban a Barátok terét, Mátyár térnek keresztelték át. Ennek következménye a maig szívosan élő hibás „Mátyás-templom” elnevezés is. Ezt megtóditották azzal, hogy 1931-ben oldalfalán elhelyezték Mátyás bautzeni domborművének másolatát.

Dózsa feje

Holott a tér legtöbb joggal Dózsa György nevét viselhetné. Itt volt ugyanis a 18. század végéig Alsóváros temetője, amelynek földje a hagyomány szerint a parasztkirály fejét máig rejtí. Ezt a hagyományt Juhász Gyula több költeményében ápolta, élesztgette, továbbköltötte. A legtomörebben ebben az 1925-ben írott négy soros remekében:

Éppen másfél évtized múlva,
2003-ban lesz ötszáz esztendeje,
hogy a Dél-Alföldnek a Dömötör-torony után legrégibb műemléke,
az alsóvárosi ferences templom,
Havi Boldogasszony temploma —
korábbi alapokon — fölépült. Jerney János fejtette meg a zárókövén látható évszámot: 1503. Fél évezredes jubileum nem mindennapi; erre jól föl kell készülni. S az előttünk álló föladatak ismeretében nyugtalanul mondhatjuk: a tizenöt év a fölkészülésre nem is sok; máris sürget bennünket az idő. Magam aligha érem meg, de kötelességemnek tartom, hogy javaslataimat a tennivalókra az illetékesek elé terjesszem. Videant consules!

Az alsóvárosi temetőben

*Dózsa fejét itt adták át a földnek,
Mikor megjárta már a zord bitót.
De hallgat róla most a csöndes őskert.
Magyar titok. De még beszélni fog!*

Itt, ezen a téren a helye Dózsa György oly rég kívánt szegedi szobrának. Először 1910-ben, az alföldi városok és községek szociáldemokrata pártszervezeteinek szegedi kongresszusán indítványozták, hogy Szegeden állítsák föl a parasztlevelező szobrát. A Várost szobrokkal ékesítő polgármester, Lázár György örömmel kínálta neki helyet. A világháború elodázta a tervet. 1919-ben Juhász Gyula és Móra Ferenc elevenítette föl. Az ellenforradalom és a Horthy-rendszer ismét lehetetlenné tette a megvalósítást. A felszabadulás után már csak a mi tehetetlenségünk késleltette. Alsóváros másfél évtized múlva esedékes jubileumáig bizonyára végre ez is valóra válhat.

Egyházművészeti múzeum

A rendház kutatásának hamaros befejezése után tervet kell készíteni fölújítására. Ezt meghatározza rendeltetése. Régi óhaj, és ez felel meg a hely szellemének, hogy a Dél-Alföld egyházművészeti múzeumát kell benne berendezni. Az a kecskeméti példa utánzására valló elképzelés, hogy zeneiskola is működjék benne, szerencsétlen ötlet. Egy épületnek többféle célú hasznosítása sohasem vezet jóra: sűrűlődsök, egymás munkáját bénító zavarok forrása. Az épület jellege a fő rendeltetését inkább erősítő egyéb célokra teszi alkalmassá. Ezekre viszont szinte kizárólagosan.

Ismét itt kellene elhelyezni és a kutatók számára hozzáférhetővé tenni a szerzetesrendek fölölslatásakor (1950) ebek harmincadjára került kolostori könyvtárnak megmaradt mintegy ezer kötetét. A könyvtár legértékesebb, legrégibb anyagát Bálint Sándor ismertette a Magyar Könyvszemlében (1964). A megmaradt könyvek most a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának őrzetében vannak. Mátyás király palástja, Marchiai Szent Jakab gótikus széke, a szegedi ötvösművészet remekeit példázó számos kehely, az egyházmegye plébániáin nyilvántartásba vett sok más kegytárgy, relikvia mellett helyet kell teremteni Bálint Sándor különleges értékű, páratlan szakrális néprajzi gyűjteményének, amely hagyatékának többi részével együtt a Móra Ferenc Múzeum gondozásába került.

Bálint Sándor-emlékszoba

Éppen e gazdag hagyaték kínálja a lehetőséget, hogy az egyházművészeti múzeum mellett a rendházban kapjon helyet Bálint Sándor öröksége: könyvtára, kéziratos anyaga, részint emlékszobájában, az életművét bemutató kiállítás tárgyaként, részint pedig *kutatószoba* létesítésével, tudósok számára hozzáférhetővé téve.

Az egyházművészeti múzeum, a könyvtár, a népi szakrális gyűjtemény, a két Bálint Sándor-szoba természetesen a kiszolgáló tevékenységek helyigényével jár: szükség van előadóteremre, raktárra, fényképező- és restaurátorműhelyre, szolgálati lakásra, kutatók számára vendégszobára stb. Ebből az is világossá válik, hogy más jellegű intézmények már nem jut hely.

S itt, a templomot körülölelő térnek a szülőházhoz, a Pálffy utcához közeleső intim sarkában kell állnia Bálint Sándor mellszobrának is. Ez a halaszthatatlan szegedi adósság, amelyet Alsóváros nagy fiának halálakor az azóta szintén elhunyt tudós főrabbi, Scheiber Sándor követelt, a fél évezredes jubileumig szintén megvalósítható.

A rendház idegenforgalmi szempontból kedvező helyen van: néhány percnyi gyaloglás kell csak a nagyalomástól. Az alsóvárosi templomot a legtöbb vendég ma is fölkeresi, hiszen a csaknem félezer éves gótikus épület 18. századi barokk berendezésével régóta köztudomásúan Szeged legértékesebb látnivalója. A belvárosból is könnyen megközelíthető vilamossal, busszal. A téren, jól rejtve, autóparkolónak is jut hely. A kolostor hangulatos, zárt udvarában szabadtéri kiállítás rendezhető be népi kultusz tárgyakkal: védőszentek ümementi szobraival, keresztekkel, kálváriákkal stb. A látogatók kellemes pihenőhelyet is találhatnak itt. E hangulatos környezetben nyaranta az ünnepi játékok keretében egyházzenei hangversenyeket, misztériumjátékokat is be lehetne mutatni.

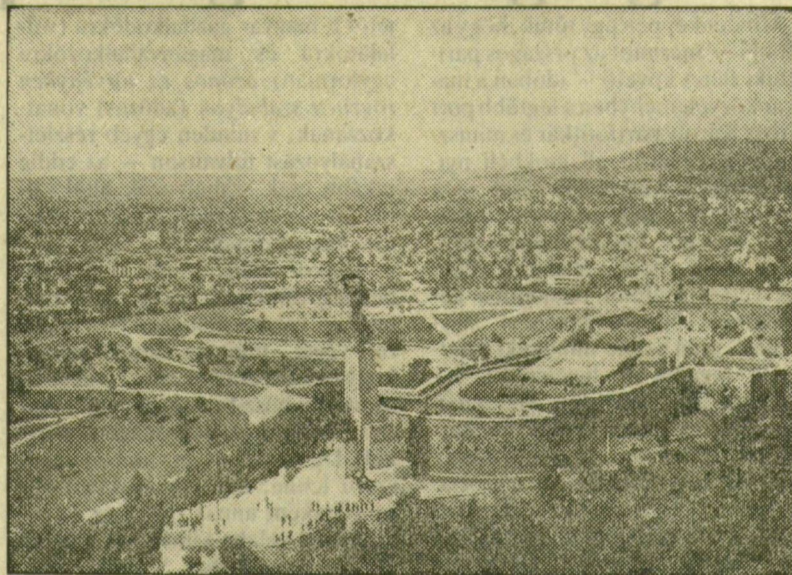
Állam és egyház együtt

Mindez csak az állam és az egyház szoros együttműködéseként valósítható meg. A helyet és a műkincsek javát az egyház adná, a gyűjtemény másik részét az állam, közelebbről az egyetemi könyvtár és a múzeum. Az épületegyüttes helyreállításához szintén az állam [Szeged városa és az Országos Műemléki Felügyelőség], valamint az egyház teremthet alapot. (Nem utolsósorban külföldi források megnyitásával. Erre viszont csak akkor lehet számítani, ha a rendház rendeltetése egynemű lesz, nem keresztezi más — pl. zeneiskolai — terv.) S ugyancsak az állami múzeumi szervezet munkájára lesz szükség az egyházművészeti múzeum, a kolostori könyvtár, a szakrális néprajzi gyűjtemény, a Bálint Sándor-emlékszoba és -kutatószoba berendezésében, fönntartásában, őrzésében, gondozásában.

Az állam és az egyház mai példás együttműködése nem hagy kétséget az iránt, hogy ez a terv a fél évezredes jubileumig, 2003-ig megvalósítható.

PÉTER LÁSZLÓ

Hajnallató Citadella

A Citadella

Akár mint változtak is az idők, mindenkor a Gellért-hegy sziklahomlaka látta meg először a felkelő napot az ország közepében. Mert hiszen — megint csak a tudott idő változásaitól függetlenül — valóban azt a vadregényes pontot vallják e hon lakói az ország közepének, ahol az a roppant dolomitrg magasodik a budai Dunapart föl.

Mostanában még a gyermekek is tudják, hogy e dolomitrg csücskén, mint valami mesebeli hajó orrán egy szép asszonyszobor ágaskodik a magas piederstálon. Ez a pompás ércasszony diadallal homorítja büszke testét a magasban járó szelek elé, s feje fölé emeli azt a szintén közismert palmaágat, hogy még magasabbról köszönthesse napról napra a pirkadatot. Akadtak már merész filmesek, akik szép időben meglesték a napfeljöttét, s elbénk varázsolták a valóság csodáját, amint a látóhatár mögöl érkező fény lassan vonuló ragyogással világítja meg a bronzhölgyet a csillogó homlokától a lábujjáig.

Nem mintha érdem lenne, de a fizikai törvények iránti tiszteletből őszintén meg kell mondani, hogy a szuronyok hegye még a bronznál is erősebben csillog a napfényben. De miként kerül ez ide? Ugy, hogy a ma nagyon népszerű Citadellánkon sokkal hamarabb látta meg a hajnalokat az őrségen álló idegen katonák szuronya, mint manapság az a szép mozdulattal nyújtózkodó pálmás asszonyszobor.

Mily boldog lennék, ha csupa szerelmes-ábrándos regéléssel andalíthatnám a mai olvasót, midőn sort keríték a Citadella futó ismertetésére.

Már a nevéből gyanítható zeneisége folytán, hogy az valami olasz szó lehet. Ugy van. Annyit tesz, mint csitta della; erődített városka valamely magaslaton. Magyar megfelelője a fellegvár. Németben meg nem annyira a Burg, mint inkább a Block, miért is az osztrák adminisztrációban Blockbergnek írták a Gellért-hegyet.

Ezzel aztán helyben is vagyunk. Ne gondolja senki, hogy Julius Haynau generalisszimusz csupán a sántáni ösztönzésekkhez és a szeszélyes örültségekhez értett. Kivételes tehetségű hadvezér volt. És mindenekelőtt a Habsburg-dinasztia tervszerűen fanatikus imádója. Érthető hát, ha az 1848–49-es szabadságmozgalmunk lekasabolása után rögtön kieszelte az egész országot behálózó erődrendszert tervét azzal a céllal, hogy minden esetleges tömegmegmozdulást a kezdetén széttapossanak.

Különösen Budapestet utálta. Eh-

hez mérten gondolta el azt a tervet, amit minden zsarnok megirigylhet. Eszerint a Gellért-hegy keskeny-hosszú fennsíkjára építendő főerőd lett volna a középpontja annak a védőműrendszernek, amely úgy nyomorította volna tehetetlenné a magyar fővárost, mint egykoron a kurtavas a gonosztevőt. A Gellért-hegyi-nél kisebb, de önálló védőművet terveztek a Várhegyre, a Kis-Sváb-hegyre, a Margit-szigetre és a Csepel-sziget északi csücskére; ezeken kívül hat erődortnyot a Budát környező hegyek magaslataira. Pestet hat fő és megannyi összekötő erődítménnyel kívánták félkörívben övezni Dunától a Dunáig. A budai lőrésekből négyszáz, a pestiekből háromszázhetvenkét ágyú torka ásitott volna a mindenáron rebellisnek képelt, valójában pedig szerfőlött békeszerető, ráadásul jobbára német anyanyelvű polgárookra. Akkoriban 187 ezren voltak. Már mint Budán, Óbudán és Pesten együttvéve, lévén akkor még e három testvérváros közigazgatásilag önálló. Számoljunk csak: akármilyen hihetetlen, 330–340 lakosra szántak egy-egy ágyút. Vagyis annyit, amennyit abban a korban a legöldöklőbb csatateri ütközetekre is ritkán szoktak felvonultatni.

Haynau a lélegzetelállító gyorsaság mániákusa lévén, a legszívesebben korbáccsal siettette volna az erődök tervezését és megépítését. Emmanuel Zitta altábornagy, a császári hadsereg mérnökkari igazgatója el is követett mindent a hatalmas feladat sikeréért. Fantasztikus iramban láttak munkához még 1850 elején és alig három év alatt megépítették a 220 méter hosszú, 45–60 méter széles, 12–16 méter magas falakkal övezett erődítményt, amelyből 90 tüzérségi lőrés nyíltott a magyar fővárosra.

A terv további részét elejtették. Kiderült, mégis csak tébolyult az a Haynau. Elképzelését már kelétkezésében neveltségessé tette a hadtudomány fejlődése, de ki mert volna ellentmondani — az ifjú császárt is beleértve — az örjöngésig erőszakos hadvezérnek. Így aztán a Citadella soha semmiféle komolyabb katonai célt nem szolgálhatott, hála az egyébként fukar természetű sorsunknak.

Budapest lakói mindenkor inkább a Gellért-hegyet szerették, semmint a Citadellát. Nem nagyon törődtek vele. Ma sincs ez másként. Annál nagyobb hasznát látja mostanság az idegenforgalom, mivelhogy 1961-től külhoni vendégeink szolgálatába állították — elegáns éttermet, turista-szállót rendeztek be benne.

GERENCSEK MIKLÓS

BÉNYEI JÓZSEF

Nappal jön

*Verdes az idő szárnnya
takarj be éjszakára
asszonyi melegeddel
őriző két szemeddél*

*Takarj be pirkadásig
nappal jön napra másik
s félelmeim fakadnak
sugarában a napnak*

*takarj hát egész napra
szükségem van hajadra
estélig a szemedre
asszonyi melegedre*

